

Péter Ágnes

EGY ÚJ FAJ ELSŐ EGYEDE – MARY WOLLSTONECRAFT

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2019-04-06 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

A függetlenséget régóta az élet legnagyobb áldásának tekintem.
Mary Wollstonecraft

Az angol irodalomtörténet talán legismertebb regényében, a *Büszkeség és balítélet*ben Jane Austen így írja le a nagy pillanatot, amikor Bingley bejelenti Elizabethnek, hogy megkérte Mr. Bennettől Jane kezét: *Bingley becsukta maga mögött az ajtót, odament hozzá és kérte, hogy fogadja jó szívvel sógorának. Elizabeth őszinte és meleg szavakkal mondta el, mennyire örül, hogy rokonok lesznek. Barátságosan kezét fogtak, s amíg Jane le nem jött, Elizabeth mást se hallott Bingleytől, csak azt, hogy milyen boldog, és hogy Jane milyen tökéletes. S bár Bingley a szerelmes férfi szavaival szólt, Elizabeth szilárdan hitte, hogy az ész szava is jövődől boldogságot ígér, s e boldogság alapja Jane okossága és végtelenül jó természete, meg az, hogy kettőjük ízlése és érzései oly sokban megegyeznek.* [Austen, Jane: *Büszkeség és balítélet*. Ford.: Szenczi Miklós. Bp., Európa, 399.]

egyenrangú partnerek

Elizabeth gondolatmenete mintha az ún. liberális feminizmus kiindulópontjának, Mary Wollstonecraft *A nők jogainak védelmében* című vitáirátának alapállását fogalmazná meg. A

házasságra lépő szerelmesekkel kapcsolatban Austen a *love* szót egyáltalán nem használja, az erotikus vagy szexuális vonzalomra még csak célzás sem történik. A hangsúly a közös karakterjegyeken van: az ész, a kedély, az érzés és az ízlés egyenrangú félként állítja Jane-t jövődőlbelije mellé. A sikeres házasság „az ész szavára” épül (*rationally founded expectations*), s ahogy a regényben ábrázolt emberi viszonyok bizonyítják, a spontán szexuális vonzalom katasztrófához vezet. Jane Austen soha nem foglalkozott politikai kérdésekkel, de a korszellem hatására akarva-akaratlanul némi késéssel az ő életműve is reflektál a 90-es évek elején a francia forradalom által felvetett ideológiák értelmezéséről folyó vitára. S talán éppen az ő regényeiben élénk tárt világ vitte el a legnagyobb olvasótáborhoz az egyik alapkérdésre adott válaszokat népszerű formában: a nők megfelelő neveltetése, mely alkalmassá teszük őket, hogy férjük egyenrangú partnerei legyenek egy boldog házasságban. Minden regényében ez a cselekmény felépítésének legfontosabb motívuma.

A nők egyenrangúságáért ma is folyó harc megindítóját, Mary Wollstonecraftot (1759–1797) bátorsága és független szellemisége segítette, hogy társadalmi és anyagi szempontból a szó szoros értelemben a semmiből indulva egyedülálló nő, ráadásul gyermekét egyedül nevelő nő létére a 18. század végének egyik legjellegzetesebb londoni szellemi csoportosulásában, a Joseph Johnson könyvkiadó és lapszerkesztő körül kialakult radikális, szabadgondolkodású értelmiségi körben magabiztosan elfoglalja a neki kijáró helyet. Huszonnyolc éves korában nagyon találóan így definiálja hűgának önmagát: *nem arra születtem, hogy a járt úton haladjak, természetem sajátos jellege kényszerít egyre tovább.* [Wardle, R. M. (ed.): *Collected Letters of Mary Wollstonecraft*. Ithaca and London: Cornell U. P., 1979, 165] Nem sokkal később egy levelében írja: *Soha semmi fontosba nem fogtam úgy, hogy ne csináltam volna makacsul, amíg el nem értem a célomat, ami bátortalanabbak szemében szinte reménytelennek tetszhetett.* [Wardle 159] Mikor huszonkét évesen futó látogatásra visszatért Beverley-be, ahol hat éven át élt családjával kislánykorában, meghökkenve vallotta meg: *amikor megtudtam, hogy a lakosok nagy része ugyanabban a házban él, mint amikor távoztam innen, el nem tudtam képzelni, hogy voltak képesek itt vegetálni, miközben én öröm után kapkodva bejártam a bánat birodalmát s megszabadultam előítéleteimtől.* [Wardle 294]

vállalt minden kockázatot

A 18. század második felének élénk társadalmi mobilitása az ő családját is magával sodorta: öt és kilenc éves kora között négyszer költözött szüleivel és

testvéreinek egyre bővülő körével egyik helyről a másikra Angliában és Walesben apja végiggondolatlan terve szerint, aki birtokos gazdaként akart boldogulni. Gyerekkori tapasztalatainak nagy szerepe lehetett abban, hogy a patriarchális, monogám családmodell első felülbírálója lett Angliában. Apja fékezhetetlen indulatú, zsarnoki természetű ember volt, rendszerint Mary védte meg anyját apja részeg agressziója ellen. Nem csoda, hogy korán felismerte, a hagyományos gender-forgatókönyvben meghatározott feleség szerep nem összeegyeztethető az ő független gondolkodásával és szellemi késztetéseivel. Tizennégy évesen egyik barátnőjének írt levelében már kijelentette: *csak ellenérzéssel tudok gondolni mindenféle házastársi kötelékre.*

[Wardle 73] Tizennyolc évesen elköltözött otthonról, hogy kiszabaduljon a házi zsarnokságból és elkerülje a konform jövőt, s vállalt minden kockázatot, amellyel egy vagyontalan fiatal nőnek szembe kellett néznie, ha kivonta magát férfi rokonai kétes gyámsága alól. A korabeli lehetőségeknek megfelelően először társalkodónő lett, később házitanító, majd a hozzá hasonlóan intelligens és bátor fiatal nők példájára iskolát nyitott egyik testvérével és a barátnőjével. Ekkoriban társasági igényeinek kielégítésére a házasság helyett szolidáris nők közösségében látja a megoldást. Közben családi kötelességeit sem hanyagolta el: visszament súlyosan beteg anyjához és odaadóan ápolta korai haláláig. Postpartum depresszióba süllyedt hűgát elszöktette a férje házából (a csecsemőt is hátra hagyva az apa gondjaira!), és önálló körülmények közé helyezte. Legfőképpen pedig elkezdett írni. A *Thoughts on the Education of Daughters* című dolgozatát elküldi Londonba Joseph Johnsonnak, aki felismerte tehetségét, az írást kiadta, s mikor Mary elviselhetetlennek érezte a házitanítói pozíció megaláztatásait, rendszeres munkát ajánlott neki a kiadójában és az *Analytical Review* című radikális lapjában. *Egy új faj első egyede leszek - reszketek, ha belegondolok*, írta hűgának 1787. november 7-én. [Wardle 164] Valóban ő az első nő Angliában, akinek sikerült teljes függetlenséget kiharcolnia, és szellemi munkával eltartania önmagát és gyermekét (na meg segítenie testvéreit, apját, barátait). Voltak írónők szép számmal a század végén, de nem volt más, aki a mai értelemben az írásaiból élt: Wollstonecraft írt szépirodalmat, kritikát, irodalomtörténeti tanulmányt, lektora és szerkesztői munkatársa lett Johnsonnak, és fordított németből meg franciából.

Életének vezérmotívuma ettől kezdve az önképzés és a megszállottan hirdetett gondolat: a nők helyzete azért oly kilátástalan, mert intellektuálisan felkészületlenek, hogy férfitársaik egyenrangú partnerei legyenek. Mikor 1792-ben *A nők jogainak védelmében* című könyvét megfogalmazta, az emberek jogi és társadalmi egyenlőségének gondolatát a nőkre is kiterjesztette, és ezzel felülbíráta a társadalmilag szentesített nemi szerepeket. Azt a fantasztikus jogot vindikálta magának, hogy gondolataival hozzájárul a Franciaországban épp születőben lévő új társadalmi rend kialakításához. Vitairatát Talleyrand-Périgord-nak ajánlotta, az *Emberi és polgári jogok nyilatkozata* egyik megszövegezőjének, s a dedikációban így érvel a

nők jogai mellett: *Ha a nőket kirekesztik az emberiség természeti jogainak gyakorlásából, mert nem adhatnak hangot véleményüknek, először – elkerülendő az igazságtalanság és következetlenség vádját – bizonyítsák be, hogy a nők nem rendelkeznek rációval, különben ez a hiány az alkotmányukban, az első alkotmányban, mely észérveken nyugszik, azt fogja bizonyítani, hogy a férfiak ilyen vagy olyan formában minden körülmények között zsarnokokként lépnek fel, s a zsarnokság, a társadalom akármelyik részében is üsse fel undok fejét, mindenképpen aláássa az erkölcsöket.* [Wollstonecraft, Mary: *A Vindication of the Rights of Woman*. London: Scott, s. a., xxviii]

Mary Wollstonecraft a nők társadalmi szerepéről a keresztény országokban uralkodó álláspontot a valódi keresztény értékek nevében bírálta felül. Az angol protestáns eposzt idézi, John Milton *Elveszett Paradicsom*ának IV. könyvéből a férfi és a nő közötti különbség meghatározását:

*A férfi erőre, eszmélésre termett,
Szelídségre a nő, csinos varázsra.*

A keresztény hagyomány szerint tehát a nő szerepe elsősorban gondoskodni arról, hogy a férfi jól érezze magát a teremtett világban, vagy ahogy Wollstonecraft írja roppant szellemesen: *A nő a férfi játékszerének teremtetett, csörgőjének, és csilingelnie is kell a fülébe, amikor az pihenni küldi az észet, mert szórakozni óhajt.* [Wollstonecraft 35] Wollstonecraft a miltoni hagyományon kívül elsősorban Rousseau-val polemizál, de megvizsgálja a gender-szerepekkel kapcsolatos korabeli irodalmat, s miután megállapítja, hogy sem a nőknek írt szentimentális regények, sem a társasági érintkezés szabályaival vagy a megfelelő férj meghódításával kapcsolatos illemkönyvek nem segítenek a fiatal lányoknak független és észszerű erkölcsi döntésekre képes felnőttekké válni, megfogalmazza megoldási javaslatát, mely elsősorban a nők neveltetésének radikális reformjára vonatkozik. Ameddig a leánygyermek nem részesülnek fivéreikkel egyenrangú oktatásban, a nők társadalmi alárendeltsége, jogfosztottsága és morális megbízhatatlansága nem fog megszűnni, s tovább él a patriarchális, férfielvű társadalom az apai zsarnokságnak kiszolgáltatott családmoddellel egyetemben. Wollstonecraft az intellektus, az érzelmek és a testi felépítés egyformán intenzív fejlesztésében látja az igazán civilizált ember kinevelésének útját. A gyengéd, megengedő otthoni légkörben kialakuló elsődleges társas érzelmek szolgáltatják a Wollstonecraft-féle nevelési program alapját. Később kilencéves korukig a lányok a fiúgyermekkel együtt, a szegény gyerekek a gazdagokkal együtt tanulnak a Wollstonecraft által elképzelt szebb jövőben egy egységes oktatási környezetben, testüket és intellektusukat egyforma intenzitással fejlesztik, majd kilencéves kor után a tehetség és társadalmi pozíció függvényében folytatják immár hierarchizált rendben tanulásukat, de minden oktatási intézmény, minden szakma és minden tudományág nyitva áll a nők számára is.

a kölcsönös tisztelet jegyében

Miközben hatásos retorikai fordulatokban bírálja a férfielvű társadalmat a nők kiszolgáltatott helyzetéért, Wollstonecraft a nők jogainak megfogalmazásakor nőtársait

is ostorozza dőreségükért, hogy a férfiakkal folytatott kapcsolataikat kizárólag szexuális vonzerejükre építik. Ha a házasfelek az idők folyamán baráti kapcsolatot tudnak kialakítani egymással - aminek persze előfeltétele, hogy a nő férje szellemi társa is legyen -, a kölcsönös tisztelet jegyében az együttélés mindkét fél számára gazdagító élmény marad. Wollstonecraft szerint az ideális társadalmi harmóniát az észelvű gondolkodás és az együttérzés képességének összefonódása tartja fenn, s ennek kialakítására az ideális teret nem a szerelem, hanem a barátság teremti meg. A vitairatban a barátságot mint az emberi kapcsolatok legmagasabb formáját, a nevelés végcélját mutatja be: *A barátság komoly vonzalom, minden vonzalom közül a legfenségesebb, mert elvi egyetértés az alapja, s az idő a kötőanyaga. Épp az ellenkezője mondható el a szerelemtől.* [Wollstonecraft 96]

Ahhoz azonban, hogy Wollstonecraft maga is megismerje az emelkedett szerelmi kapcsolatot, melyet a felek kölcsönös egymáshoz idomulása tart fenn, s amelyről az elméletet olyan magabiztos hangon sikerült megfogalmaznia, keserves csalódásokon kellett keresztülmennie, akárcsak Jane Austen hősnőinek. *A nők jogainak* megfogalmazásával gyakorlatilag egy időben ellenállhatatlan vonzalmat érzett Henry Fuseli/Johann Heinrich Füssli iránt, akivel Johnson baráti körében találkozott, s akitől rengeteget tanult a szépművészetekről. A megítélése szerint kölcsönös vonzalom sürgetésére felajánlotta Füssli feleségének, hogy hozzájuk költözik, s osztozik a festővel való napi érintkezésnek legalább a szellemi gyümölcseiben. A javaslatot az asszony visszautasította, s a festő nem is reagált rá, Wollstonecraft pedig súlyos depresszióba süllyedt. Johnsonnak fogalmazta meg a tanulságot, a levelében a pamfletíró kétséget nem ismerő modora helyett egy nő keserű hangja szólal meg, aki megindult az önismeret felé vezető kínok útján: *Testi lény vagyok, nem több, s az ösztönös emóciók túl gyakran elnyomják bennem, amit az ész diktál.* [Wardle 220]

A vitairat megjelenése után pár hónappal, 1792 decemberében Wollstonecraft Párizsba utazott, remélve, hogy a történelemformáló események közelében sikerül kivergődnie a depresszióból. A lehető legjobbkor érkezett: a francia forradalom első szakasza most érte el csúcspontját. XVI. Lajost a Konvent árulásért perbe fogta, majd halálra ítélte, és 1793. január 21-én lefejeztette. Wollstonecraft december 24-én ezt

írta hűgának: *Holnapután készülök megnézni, hogyan áll a Király a bírái elé; az esemény következményét elképzelni is félek.* December 26-án pedig, amikor XVI. Lajosnak meg kellett jelennie a Konventben, ahol perét tárgyalták, Wollstonecraft Johnsonnak írt levelében így számolt be a király útjáról a nyomasztó előérzetektől megdermedt Párizs kihalt utcáin: *Körülbelül reggel 9 volt, amikor a Király elvonult az ablakom alatt. Leszámítva a bizonyos időközönként felhangzó dobpergést – amitől a csönd még elviselhetetlenebbnek tűnt –, némán haladt végig az üres utcákon a nemzeti gárda tagjainak kíséretében, akik teljesen körülfogták kocsiját, amivel, mondhatni, kiérdemelték nevüket. A lakók az ablakokhoz gyűltek, de az ablaktáblákat mindenütt becsukták, s egyetlen hang sem szűrődött ki sehonnan, és egyetlen sértő mozdulatot se láttam sehol senki részéről. Most először, mióta Franciaországba érkeztem, meghajoltam a nép nagysága előtt s tisztelettel figyeltem viselkedésüket, mely tökéletes harmóniában volt azzal, amit éreztem. Aligha tudnám megmondani, miért, de valami gondolattársítás hatására hirtelen könnyek öntöttek el a szememet, mikor megláttam Lajost, aki a bérkocsiban ülve, méltóságteljesebben, mint amire személyiségéből következtethetett az ember, vonult a halála felé az úton, melyen annyi elődje ment végig győztesen. Képzeteemben azonnal megjelent XIV. Lajos, amint teljes pompában, diadalittasan vonul be a fővárosba valamely győztes csatáját követően, de láttam azt is magam előtt, ahogy a nyomor fenséges melankóliája beárnyékolja a gazdagság fényét... [Wardle 227]*

A leírás a 18. századi szimpátia fogalmának egyik legtökéletesebb illusztrációja. A skót felvilágosodást képviselő Adam Smith szerint (akinek *Az erkölcsi érzelmek elmélete* című könyvére *A nők jogai*ban Wollstonecraft négyszer utal) az együttérzés a másik helyzetébe illeszkedés. S bár Smith hangsúlyozza, hogy amikor együttérzünk mások szenvedésével, tudatában vagyunk, hogy ami vele történik, nem velünk esik meg, besötétedés után Wollstonecrafton páni félelem vett erőt: a levél tanúsága szerint úgy látta, hogy mindenfelől szemek merednek rá és véres öklök emelkednek az ablaka felé az utcáról. Nem merte eloltani a gyertyát éjszakára.

A politika ezután, mint tudjuk, drámai fordulatot vett, de drámai fordulatot vett Wollstonecraft élete is. A zseniális, harminchárom éves, protofeminista reformer Párizsban beleszeretett egy Gilbert Imlay nevű kalandorba, egy amerikai

kereskedelmi vállalkozóba, akivel - elveinek és a szenvedélyének engedelmeskedve - összeköltözött. A kapcsolat nagyon fájdalmas történetét pontosan tudjuk követni Mary Imlay-hez írt levelei alapján, melyeket az első modern kiadójuk, Roger Ingpen az angol irodalomtörténet legszebb szerelmes leveleinek nevezett.

éslény vagyok

Történetük egy darabig két felvilágosodott szellem egymás iránti kölcsönös szerelmének példaszerű forgatókönyve szerint zajlott: egyik barátnőjének írt levelében Wollstonecraft boldogan eldicsekedett, hogy a házasság minden előnyét élvezheti anélkül, hogy *lelkét az engedelmességre stb. tett eskü megbéklyózná*. [Wardle 256] Az élvezetes előnyöket azonban hamarosan megzavarta a szorongás a férfi egyre hosszabb távollétei miatt. Nem azonos igényekkel és lelkiséggel kezelték kapcsolatukat, s erre Mary igen hamar ráébredt: *Rájöttem – írja Imlay-nek egyik korai levelében –, hogy bizonyos vonatkozásban sokkal inkább éslény vagyok, mint Te, mert én erőltetett észérvek nélkül is sokkal tovább találok örömet ugyanabban a tárgyban, mint Te. Nekem az érzéseimhez a szívemen át vezet az út, Te viszont, bocsáss meg, de azt hiszem, sokszor rövidebb úton is odatalálsz*. [236] Amikor 1793 novemberében Wollstonecraft nagy örömmel felfedezte, hogy gyermeket vár - minthogy szerelme épp akkor is üzleti ügyeire hivatkozva magára hagyta, s csak ritkán jövő leveleiben biztosította érzelmei tartósságáról -, így értesítette a hírről: *Épp most kaptam meg a leveledet, és úgy érzem, nem tudok nyugodtan lefeküdni, ha nem válaszolok röviden, s nem mondom meg neked, hogy a fejemben béke van, a szívemben pedig szeretet*.

Mióta múltkor magad is láttad, hogy majdnem elájultam, újra meg újra úgy érzem, mintha időnként valami puhán összerándulna bennem, úgyhogy kezdem azt hinni, egy kis lényt hordok magamban, aki hamarosan megérzi, hogyan gondoskodom róla. Ettől a gondolattól túláradó gyengédség fogott el irántad, s ugyanakkor elhatároztam, hogy kiegyensúlyozottabb próbálok lenni és rendszeres mozgást vezetek be az életmódomba, nehogy elpusztítsam azt a kis lényt, mely egyformán fontos mind a kettőnknek. Tegnap – ne mosolyogj! – mikor éreztem, hogy megerőltettem magam, ahogy egy súlyos fatönköt felemeltem, kétségbeesetten leültem, s nem moccantam, amíg nem éreztem újra az apró rángásokat.

Sok a dolgod? [...] Bárhogy legyen is, írd, legdrágább szerelmem, és kérj meg, hogy legyek türelemmel – kedvesen kérj – és a kedvességed, ha szavakat ölt, újra segíteni fog múlatni az időt, mint ma este. És mondd el azt is, újra és újra, hogy a boldogságod (mennyire megérdemled, hogy boldog légy!) szorosan függ az enyémtől, s akkor megpróbálom eloszlatni a korábban felötlött keserves gondolataim ködét, mely mostanában oly gyakran felhőbe vonta a napfényt, mely belőled árad szét bennem.
[Wardle 237-238]

Wollstonecraft a terhességet a kapcsolat ingatagságának tudatában csinálta végig. Leveleiben hol gyöngédséggel, hol megalázkodással, hol szemrehányással próbálkozik, hogy magához kösse szélhámos szeretőjét. Ötödik hónapban van, amikor 1794. január 1-jén így ír:

Ha én, mint ahogy mondod, három napon át nem írtam, nem illenék panaszkodnom, hogy két napja nem kaptam semmit tőled; de minthogy azt reméltem, ma délután biztos jön levél tőled, meg vagyok bántva, és mért kéne ezt elhallgatnom, csak hogy olyan hősiességet mutassak, amit egyáltalán nem érzek?

Gyűlölöm a kereskedelmet. Milyen más szerkezet hajtja a fejét és szívét, mint az enyémet! Azt fogod mondani, iparkodnunk kell. Én belefáradtam! Ahogy kinéznek, nekem csak gyötrelmet okoznak a dolgok, a társadalmi ügyek épp úgy, mint a magánproblémák. Újra elillant a „béke” és kegyelem, amely pár napig mintha elérhető lett volna. Ahogy Milton mondja: „rossz napok járnak rám”, mert tényleg azt hiszem, legalább egy félévszázad, mire Európa lecsillapodik. Az élet türelemjáték: görgeti fölfelé a nagy követ a hegynek az ember, s mikor azt hiszi, megpihenhet, mert biztos nyugvópontot talált neki, a kő, zsupsz! legurul, s kezdheti az egészet előlről.

Hiába próbálnék hangnemet változtatni s úgy folytatni, nem megy. Fáj a fejem, és elnehezült a szívem. A világ „gyomos kert” nekem, melyben „dudva és üszög” virít. Ha nem jössz mielőbb vissza, vagy legalább nem ígéred, hogy visszajössz, s ígérni nem olyan nagy ügy, fogom a papucsodat és kidobom az ablakon, jómagam meg eltűnök, senki se tudja majd, hova. [...]

a természetjog szerint

Ha meggondoljuk, mennyi problémát és aggodalmat él át egy nő a gyermekért, mielőtt az világra jönne, úgy gondolom, a természetjog szerint a gyermek az anyjáé. A férfiak, miután

belevetik magukat a világba, elveszítik minden érzékenységüket, kivéve, ami ahhoz kell, hogy életben maradjanak és életet nemzzenek! Ezek lennének a ráció privilégiumai? A tollasok világában, míg a tyúk melegen tartja a kicsinyeit, a társa mellette marad, hogy buzdítsa; ezzel szemben egy férfinak elég, ha leereszkedően teherbe ejti a nőt, s máris jogot formál a gyermekekre. – Micsoda zsarnok a férfi!

Most mondhatod, hogy ha én nem volnék, Londonban szórakozhatnál vidám cimboráiddal. Engem nem elégítene ki a társas szimpátia ilyen nemtörődöm kifejeződése – nem gondolnám, hogy érdemes lenne egy ilyen érzelmek nélküli

életmódot fenntartani. Nekem, hogy örömet találjak a világban, harmóniában kell lennem veled.

csütörtök reggel

Tegnap este nagyon rossz kedvem volt, s felingerelt a derűs kedélyed, ami megkönnyíti neked, hogy távol vagyunk egymástól. És miért szépítgetném? Megbántottál vele, hogy nem is említetted. Nem arra vágyom, hogy istennőként szeress, de szeretném, ha éreznéd, hogy szükséged van rám. Ég veled. [Wardle 242-243]

A gyermek, Fanny Imlay 1794. május 14-én született meg. Mary a barátnőjének bizonygatja, milyen könnyen, *természetesen* folyt le a vajúdás és a szülés: *Íme, megvagyok, drága Barátnőm, mégpedig olyan jól, hogyha a tej belövellése nem lenne*

kellemetlen, már teljesen el is felejtettem volna a fájdalmat, amelyeket hat nappal ezelőtt átéltem. Semmi olyan könnyen és természetesen nem folyhat le, mint a vajúdásom, bár azért a dolog nem olyan egyszerű. [...] Nagy örömet okoz a tudat, hogy anya vagyok, s kifejezetten áldásnak érzem ez újabb köteléket a nagy gyengédség miatt, mellyel szerető párom vesz körül bennünket. [...] Csöpp lányom olyan erőteljesen szopik, hogy az apja pimaszul azt jósolja, majd ő írja meg A nők jogainak második részét. [Wardle 255-256]

Az Imlay-hez írott levelek is hangsúlyozzák, hogy a szoptatás örömforrás volt anyának is, gyermeknek is. Wollstonecraft már *A nők jogaiban* - a rousseau-i „visszatérés a természethez” jegyében – elítélően beszél a korabeli dajka-szokásról, és hangsúlyozza, hogy a szoptatás közben kialakuló intim kapcsolat anya és gyermeke között az első lépés a nevelés hosszú folyamatában, mely végső soron a társadalmi felelősségét átérző erkölcsi lény kialakulásához vezet: *Egy nő anyai szeretete aligha érdemli ki ezt a nevet, ha az nem készíti arra, hogy maga szoptassa a gyermekét, mert ennek a kötelességnek a teljesítése egyformán szolgálja a szülői és a gyermeki szeretet kialakulását. S a férfiaknak épp úgy, mint a nőknek elsőrendű kötelességük teljesíteni azokat a feladatokat, melyeknek köszönhetően kialakulnak az érzelmi kötelékek, melyek a bűnök kiküszöbölésének elsődleges eszközei. [Wollstonecraft 215-216]*

puszta szexuális éhség

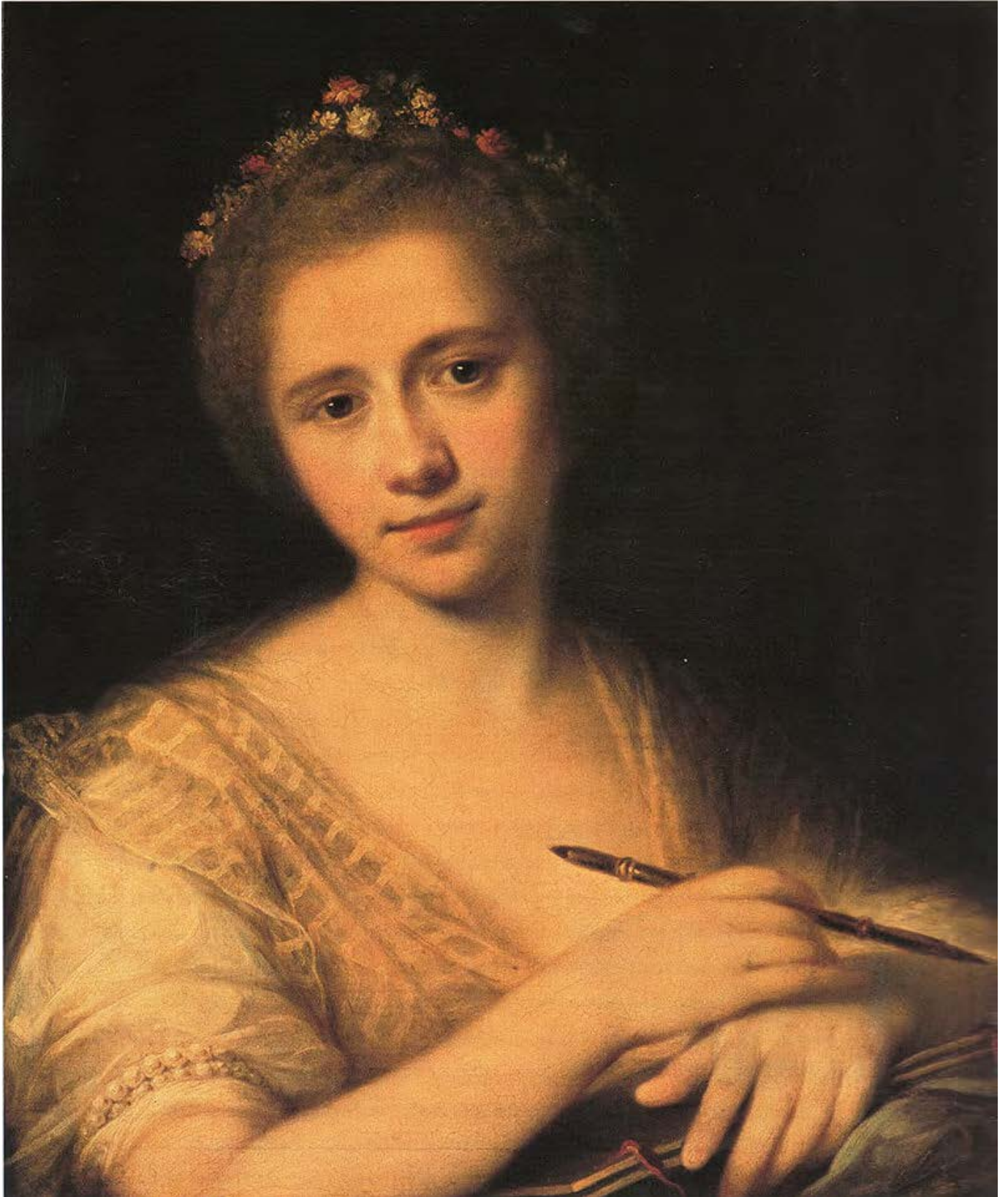
A szülés és az anyaság eksztatikus és traumatikus élménye, valamint a gyermekkel együtt megjelenő, át nem hárítható kötelességtudat átalakította Wollstonecraft a

szerelem természetéről vallott nézeteit. Felismeri, mi az, ami egyre végzetesebben elválasztja szerelmétől, s 1795. június 12-én kelt levelében így fogalmazza meg, mi a különbség a puszta szexuális éhség és az egész személyiséget felemelő szerelem között: *[...] mindig azt fogom gondolni, hogy a legnagyobb balszerencse, ami életem során ért, hogy nem korábban találkoztam veled, még mielőtt a csömörtől az érzékeid annyira kielégíthetetlenek lettek, hogy szinte minden utat elzárnak, melyen át*

érzelem és szeretet juthatna el a szimpátiára igen könnyen hajló szívedhez. Van neked szíved, Barátom, de az alantasabb érzések sürgetésére közönséges kicsapongásban próbálsz megtalálni a kielégülést, melyet csakis a szív tud nyújtani.

Tudom, hogy a kikezdhethetetlen egészségű, nagyétkű férfiaknak szükségük van a változatosságra, hogy kivédjék az ennui támadását, mert a képzelet az ő esetükben sose jelenik meg varázspálcájával, hogy az étvágyat szerelemmé változtassa, s azt a vele harmóniában összekapcsolódó rációval megerősítse. Óh, Barátom, Te nem ismerheted a kimondhatatlan gyönyörűséget, a kifinomult örömet, amely a szeretet és a vágy összekapcsolódásából fakad, amikor élénk képzelet uralja az egész lelket és az összes érzékeket, miáltal minden érzelem megtisztul és az ember az ekstázis állapotába emelkedik. Ezek olyan érzelmek, melyeken nem fog a csömör és még a csalódás sem hervasztja el emléküket varázsát. Ilyen érzelmeket azonban csak az tud átélni, aki képes önmagát korlátozni. Azt gondolom, ezek az ilyen vagy olyan intenzitású érzelmek a géniusz megkülönböztető jegyei, belőlük nyeri el az ízlés a fundamentumát, s belőlük ered a kifinomult áhítat a természet szépségei iránt, amelyről az eszem-izsom-gyereket-csinálok csordának fogalma se igen van. Mosolyogsz majd rajtam, ha elmondom, ami váratlanul megvilágosult előttem: azt gondolom, azok képesek a legmélyebb és legeredetibb gondolkodásra, akiknek érzékelését a képzelet vezeti. [Wardle 291]

A pusztán szexuális éhséget a képzelet képes spirituális élménnyé szublimálni. Mintha egy pillanattá állna össze ebben a levélben a folyamat, amelynek eredményeként a romantikus látásmód kiegészítette a felvilágosodás antropológiáját az emberi képzelet teremtő képességének mozzanatával. Ettől kezdve Wollstonecraft írásaiban egyre nagyobb teret kap az észelvőség és szimpátia mellett a képzelőerő.

Wollstonecraft számára hamarosan elviselhetlenné vált a magány és a bizonytalanság, majd mikor véletlenül megtudta, hogy Imlay vele párhuzamosan egy színésznővel folytat viszonyt, eliszonyodott, de elszakadni sokáig nem tudott.

Közvetlenül azután, hogy tudomást szerzett Imlay új kapcsolatáról, 1795 novemberében ilyen kétségbeesetten reagál: *Térden állva írom ezt a pár sort: kérlek, a gyermekemet a lánnyal együtt küldd Párizsba, ahol Mme — gondoskodni fog róluk (- kerület, — rue —). [...]*

Minden ruhaneműmet válogatás nélkül adj oda a lánynak. Kérlek, fizess ki a szakácsnő bérét, s ne említsd neki a vallomást, amit kicsikartam belőle – hogy előbb vagy utóbb tudom meg, teljesen mindegy. Csakis hihetetlen ostobaságom vakított el ilyen hosszú ideig. De amíg arról biztosítottál, hogy nincs más kapcsolatod, azt hittem, van még esélyünk, hogy együtt maradjunk.

Nem akarok megjegyzéseket fűzni a viselkedésedhez, s nem fogok a nagyvilághoz sem fordulni. A sérelem, amit elszenvedtem, hadd aludjon el velem együtt! Nemsokára, ó, nemsokára megtalálom a nyugalmam; égő szívem kihűl, mire ezt megkapod.

A halál ezer nemével szembenézek inkább, minthogy még egy olyan éjszakát át kelljen élnem, mint a tegnapi. A bánásmódod elmondhatatlanul felzaklatott, de most már visszanyertem egyensúlyomat. Vigaszra lelek hamarosan, csak attól tartok, nehogy szegény testemet megsértsék azzal, hogy visszahozzák ebbe a gyűlöletes létbe. De ott fogom a Temzébe vetni magam, ahol legkevésbé van rá esély, hogy megmentsenek a haláltól, melyre oly nagyon vágyom.

Isten veled! Sose tudd meg saját tapasztalatból, milyen a gyötrelmem, amelyet átélni kényszerítettél. Ha egyszer majd kitisztul az értelmem, felébred a szívedben a lelkipurdalás, és akkor üzleti ügyleteid és érzéki kalandjaid közepette megjelenek a szemed előtt mint az egyenes útról letéréseid áldozata. [Wardle 316-317]

Mary Wollstonecraft kétszer kísérelt meg öngyilkosságot, mind a kétszer megmentették. A nyilvánvalóan kilátástalan helyzetben újra meg újra megpróbál még egy találkozást kicsikarni – talán azzal a reménnyel, hogy méltóságát sikerülhet visszaszerezni, ha Imlay eleget tesz a kérésnek. A második öngyilkosság után pár nappal, még 1795 novemberében írja: *Csak sajnálni tudom, hogy miután a halál*

elvesztette minden keserűségét, embertelenül visszahoztak az életbe és a gyötrődésbe. De egy szigorú elhatározást nem tud megváltoztatni a sikertelenség, és az nem lehet, hogy ami a lehető legnyugodtabb racionális döntés volt, mint valami kétségbeesett próbálkozás, meghiúsuljon. Ebben a tekintetben csak magamnak tartozom elszámolással. Ha érdekelne, amit jó hírnévnek neveznek, másképp szeretném elveszteni az enyémet.

Azt mondd, „nem tudom, hogy tudnánk kiszabadítani magunkat ebből a nyomorúságos helyzetből, amelybe kerültünk.” Te már régen kiszabadítottad magad. De megállom, hogy ne menjek ebbe bele. Ha életre ítéltetem, élő halál lesz az, nem több.

ha meghaltam

Úgy látom, sokkal nagyobb hangsúlyt fektetsz az illendőségre, mint a morális elvekre, mert el nem tudom képzelni, milyen illemszabályt sértene meg, ha meglátogatnád egy szerencsétlen barátodat, – már ha bármi baráti érzés is maradt benned irányomban. De mivel az egyetlen, ami szent számodra, az a legfrissebb kapcsolatod, nem mondok többet! Légy boldog! Soha többé nem fogják a panaszaim megrontani az örömet. Valószínűleg tévedés azt gondolnom, hogy a halálom egy percnél hosszabb időre megrontotta volna. [...] Az állandó fogadkozásod, hogy minden tőled telhetőt meg fogsz tenni a kényelmem érdekében (mikor is kizárólag anyagi segítségre célszól), az én szememben az illendőség felháborító megsértése. Nekem nem kell ilyen közönséges értelemben vett kényelem, s nem is fogadom el. Soha mást nem vártam tőled, csak a szívedet. Ha az elfordult, nincs mit adnod. Ha csak a szegénységtől kéne félnem, nem riadnék meg az élettől. Bocsáss tehát meg, ha azt mondom, sértésnek fogom tekinteni, amit nem érdelek meg, ha közvetlenül vagy közvetve megpróbálsz fedezni a szükségleteimet. És azt fogom gondolni, hogy inkább a jó híred iránti érzékenységed, mint az irántam érzett gyöngédség készítet rá. Félre ne érts: nem gondolom, hogy sokra tartod a pénzt (s hogy nem fogadom el, mert nem tartod nagyra), de nekem még kevesebbet jelent, mert én nem érzem fájdalmasnak, ha nélkülözni kell. Ha meghaltam, az önbecsülésed majd rákényszerít, hogy gondoskodj a gyermekről.

Nehezemre esik írni – talán soha többet nem írok neked. – Adieu!

Isten veled! [Wardle 317-318]

Végül persze mégiscsak sikerült kiszabadulnia az érzelmi és érzéki kiszolgáltatottság poklából, és képes volt szabadon engedni hűtlen és felszínes szeretőjét: *Lehet, hogy a gyermekem pirul majd, ha arra gondol, anyja milyen ostoba volt, vagy szánakozik, mert érzelmeim őszintesége arra készítetett, hogy túllépjek a közönséges megfontolásokon, de arra nem lesz oka, hogy megvessen, mert hitványnak mutatkoztam volna. Mostantól teljesen szabad vagy. Isten veled.* [Wardle 319]

Vagyis visszautasította Imlay ajánlatát, hogy anyagilag biztos körülményeket teremtsen a gyermek és az anya számára.

Ezt követően Wollstonecraft hozzákezdett, hogy rendet teremtsen az életében. A gyötrelmes szerelmi kapcsolat során és az újszülött mellett is dolgozott - megírta a francia forradalomról tervezett tanulmányának első kötetét -, de most visszatért a londoni irodalmi életbe. 1796 januárjában egy társas összejövetelen találkozott az anarchista filozófussal, William Godwinnal. Godwin a magántulajdon megszüntetésének és az uralmi intézmények lebontásának szükségességét hirdette és a ráció, valamint az együttérzés által szabályozott közösségek rendszerére épülő spontán társadalmi rend kialakításának utópiáját. Augusztus közepén Wollstonecraft szerelmi kapcsolatba lépett vele. Amikor kiderült, hogy terhes, elveik ellenére házasságot kötöttek, hogy a gyermek ne legyen majd kirekesztve a társadalomból. Egymáshoz írt leveleik tanúsítják, hogy egyenrangú félként kezelték egymást szellemileg és a testiség nyílt vállalásában is. A gyermek születését nem sokkal megelőzően Wollstonecraft így írt Godwinnak: *Jól vagyok és nyugodt, leszámítva, hogy kicsit megzavart William úrfi [így nevezték tréfásan a születendő gyermeket] öröme, aki a fejébe vette, hogy ficáncol egy kicsit, mikor tudattam vele, hogy üdvözlöd. Kezdem megszeretni ezt a kis lényt, s úgy gondolok a születésére, mint még egy csomóra a kötésen, amit nem akarok eloldani. A férfiakat, azt hiszem, elrontja az őszinteség, mégis meg kell, hogy mondjam neked, jobban szeretlek, mint ahogy gondoltam, hogy szeretlek, mikor megígértem, hogy örökre szeretni foglak, s hozzá kell tennem, és ez, ha nem is a szívedet, a jóindulatodat megörvendeztetni majd, összességében elmondható, hogy boldog vagyok. Oly gyengéd vagy, úgy tudsz szeretni, hogy belereszket az egész testem, s öröm fog el és további örömök ígérete.* [Wardle 395]

gyermekági láz

Wollstonecraft tíz nappal a gyermek születése után gyermekági lázban meghalt. Egy évvel felesége halála után Godwin kiadta Wollstonecraft összes műveit, köztük az Imlay-hez írt leveleit is, majd azzal a meggyőződéssel, hogy a lehető leghamarabban kötődött munkássága az általános progresszió ügyéhez, megírta és közre adta felesége életrajzát, amelyben tényszerűen beszámolt intellektuális és érzelmi útjáról. Ezeknek az írásoknak a publikálásával a nagyközönség és a konzervatív kritika szemében évtizedekre teljesen ellehetetlenítette önmagát, és ahogy barátai is gondolták, beszennyezte felesége emlékét. Mary Wollstonecraft leveleinek kritikai kiadásában a szerkesztő, Ralph M. Wardle azt írja, hogy egy korabeli magazin indexében a prostitúció kifejezés mellett ez szerepelt: lásd Mary Wollstonecraft.

A híres szerelmesek gyermeke, Mary, aki majd a radikális Godwin leglelkesebb hívének, Percy Shelley-nek lesz élettársa, felesége, majd fiatalon magára maradt özvegye, szülői jussként nemcsak a kiemelkedő tehetséget és független szellemiséget örökölte, de a kirekesztettséget is. Szörnyű teherként alig elfojtható bűntudatot hordozott magában anyja tragikus halála miatt. Anyja erkölcsi és szellemi példáját pedig szinte elérhetetlen mércéként használta élete végéig saját anyaságának és alkotói teljesítményének megítélésében.

kép | Angelica Kauffmann (1741–1807) művei